

A Kárpát-medence földrajza

**Természet, társadalom,
gazdaság, néprajz**

A Kárpát-medence földrajza

Természet, társadalom,
gazdaság, néprajz

Monográfia

A kötet elkészítését támogatta:

BETHLEN GÁBOR
—•—
Alap

Az e-kötet megjelenését támogatta:

A Kárpát-medence földrajza

Természet, társadalom,
gazdaság, néprajz

Monográfia

Szerkesztette:

Molnár József és Papp Géza

Termini Egyesület – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Budapest–Beregszász

ETO: 911.2(4-11)
K 22

A kötet egy évtizeddel követi az Akadémiai Kiadó gondozásában napvilágot látott azonos című, a témában készült eddigi legnagyobb szabású összefoglalást. A munka célja nem a nevezett műnél mélyebb és alaposabb elemzés készítése volt, inkább egy olyan összeállítás, amely kisebb terjedelmével és kevésbé szakmai nyelvezetével az érdeklődők szélesebb köre számára jelenthet élvezhető olvasmányt, valamint részévé válhat a térség felsőoktatási intézményeiben oktatott Kárpát-medence földrajza kurzus ajánlott irodalmának.

Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Tudományos Tanácsa (2022.06.28., 5. számú jegyzőkönyv).

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszéke, valamint
Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztő: Molnár József, Papp Géza

Szerzők: Andrik Éva, Bálint Lajos, Berghauer Sándor, Cserniczkó István, Csoma Zoltán, Csorba Péter, Dávid Lóránt Dénes, Dobos Endre, Dövényi Zoltán, Fodor Gyula, Gönczy Sándor, Hadnagy István, Horvát Dániel, Kész Barnabás, Kész Margit, Kocsis Károly, Kohut Erzsébet, Kolozsvári István, Makay Zsuzsanna, Marselek Sándor, Molnár D. István, Molnár Ernő, Molnár Ferenc, Molnár József, Papp Géza, Remenyik Bulcsú, Tátrai Patrik, Vince Tímea, Wéber András

Lektorálta:

Dr. Kiss Tímea (Szegedi Tudományegyetem),
Dr. Pénzes János (Debreceni Egyetem)

Műszaki szerkesztés: Papp Géza
Korrektúra: Sin Edina
Borítóterv: Molnár D. István
A kiadásért felel: Dobos Sándor

A monográfia fejezeteinek tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

ISBN 978-615-81834-4-4

© A szerzők, 2022
© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2022

Tartalom

ELŐSZÓ (*Orosz Ildikó*)

1. TERMÉSZETI VISZONYOK

1.1. A Kárpát-medence fogalma, lehatárolása, földrajzi fekvése	(<i>Molnár József</i>)	13
1.2. A Kárpát-medence földtani viszonyainak áttekintése	(<i>Gönczy Sándor</i>)	19
1.2.1. A Kárpát-medencét alkotó földtani egységek kialakulása		20
1.2.2. A medencealakulás, illetve a Kárpátok kialakulásának kezdete		23
1.2.3. A már egységesült medence fejlődése a Kárpátok vonulataival együtt		26
1.2.4. Északnyugati-Kárpátok		29
1.2.5. Északkeleti-Kárpátok		31
1.2.6. Keleti-Kárpátok		34
1.2.7. Déli-Kárpátok		35
1.3. Természetes felszínalakulás a Kárpát-medencében	(<i>Gönczy Sándor</i>)	40
1.3.1. A Duna–Tisza-medence		40
1.3.2. Duna–Morva–Rába-medence		41
1.3.3. Az Erdélyi-medence		42
1.3.4. Északnyugati-Kárpátok		44
1.3.5. Északkeleti-Kárpátok		48
1.3.6. Keleti-Kárpátok		52
1.3.7. Déli-Kárpátok		53
1.3.8. A Bánsági-hegyvidék		54
1.3.9. Erdélyi-szigethegység		55
1.3.10. Dunántúli-középhegység		57
1.4. Ásványi kincsek	(<i>Gönczy Sándor</i>)	60
1.5. Éghajlati sajátosságok	(<i>Hadnagy István</i>)	74
1.5.1. A Kárpát-medence éghajlatának múltja		74
1.5.2. A Kárpát-medence éghajlatát meghatározó tényezők		75
1.5.3. A Kárpát-medence éghajlati körzetei és azok jellemzői		78
1.5.4. Az éghajlati elemek idő- és térbeli változása		84
1.5.4.1. A napsugárzás és napfénytartam		84
1.5.4.2. A levegő hőmérséklete		85
1.5.4.3. A légnyomás és szél		87
1.5.4.4. A felhőzet és a köd		89
1.5.4.5. A légnedvesség és csapadék		90
1.5.4.6. Az időjárási szélsőségek jellemzői		92
1.5.5. A Kárpát-medence éghajlatának várható változása		94
1.6. A Kárpát-medence vízrajza	(<i>Vince Tímea</i>)	99
1.6.1. Folyók		99

1.6.1.1. A Duna vízrendszerének jellemzése	99
1.6.1.2. Folyószabályozás	103
1.6.2. Állóvizek	107
1.6.3. Felszín alatti vizek	111
1.7. A térség élővilága	116
1.7.1. A Kárpát-medence növényföldrajza (<i>Kohut Erzsébet – Andrik Éva</i>)	116
1.7.1.1. A Kárpát-medence természetes növénytakarójának kialakulása	116
1.7.1.2. Növényföldrajzi alapfogalmak	117
1.7.1.3. Flóraelemek	118
1.7.1.4. Bennszülött (endemikus) fajok a Kárpát-medencében	121
1.7.1.5. Reliktumfajok a Kárpát-medencében	122
1.7.1.6. A Kárpát-medence növényföldrajzi felosztása	124
1.7.2. A Kárpát-medence állatföldrajzi jellemzői (<i>Kolozsvári István</i>)	130
1.8. A Kárpát-medence talajai (<i>Dobos Endre – Csoma Zoltán – Molnár Ferenc</i>)	137
1.8.1. A talajok jelentősége a Kárpát-medence népeinek életében	137
1.8.2. A Kárpát-medence talajtakarója	138
1.8.3. A Kárpát-medence talajai	140
1.8.3.1. Histosol (Láptalajok)	140
1.8.3.2. Leptosols, Umbrisols (közethatású talajok)	142
1.8.3.3. Vertisols (duzzadó agyagtalajok)	144
1.8.3.4. Gleysol (réti talajok)	147
1.8.3.5. Chernozems (mezőségi talajok – csernozjomok)	148
1.8.3.6. Calcisols (karbonáttalajok)	150
1.8.3.7. Arenosol (homoktalajok)	152
1.8.3.8. Fluvisols (öntéstalajok, hordaléktalajok)	155
1.8.3.9. Regosols (földes kopár)	157
1.9. Tájszerkezet és tájtervezés (<i>Csorba Péter – Dávid Lóránt Dénes</i>)	159
Bevezetés	159
1.9.1. A tájhatárok megállapítása	159
1.9.2. Tájbeosztás térképek a 2018-ban kiadott Magyarország Nemzeti Atlaszában	160
1.9.2.1. A magasabb rendszertani szintek	162
1.9.2.2. Korábbi nagytájaink helye az új taxonómiai rendszerben	163
1.9.3. A tájak működését, azaz anyag- és energia-háztartását jelző indikátorok	165
1.9.3.1. Tájszintű anyag- és energiaforgalom vizsgálatok	166
1.9.3.2. A táji anyag- és energiaforgalom lehetséges indikátorai	168
1.9.3.3. A javasolt indikátorok összegzése	172
1.9.4. Tájtipizálás	173
1.9.4.1. A tájtipológia rendező elvei	173

1.9.4.2 Kísérletek az egységes európai tájtipizálási rendszer kialakítására	174
1.9.5. A tájtervezés tájföldrajzi alapjai	177
1.9.5.1. A táj tervezésének indokoltsága	178
1.9.5.2. A fenntartható tájak tervezésének előfeltételei	181
1.9.5.3 A funkcionális folt-folyosó-mátrix rendszer kutatásának legfontosabb eredményei	183
1.9.5.4. A tájmetria és a tájtervezés	187
1.10. Környezetvédelem a Kárpát-medencében (<i>Vince Tímea</i>)	191
1.10.1. Környezeti problémák	191
1.10.1.1. A levegő állapota	191
1.10.1.2. A vizek állapota	193
1.10.1.3. A talajok állapota	196
1.10.1.4. Hulladéktermelés és kezelés	197
1.10.2. Természetvédelem	199

2. NÉPESSÉG ÉS TELEPÜLÉSEK

2.1. Demográfiai jellemzők	205
2.1.1. A népesség száma és térbeli eloszlása (<i>Kocsis Károly</i>)	205
2.1.1.1. Az 1950–1990 közötti időszak	205
2.1.1.2. Az 1990 óta eltelt időszak	206
2.1.2. Természetes szaporodás (<i>Kocsis Károly – Bálint Lajos – Makay Zsuzsanna – Wéber András</i>)	209
2.1.2.1. Termékenység	209
2.1.2.2. Életkilátások	210
2.1.2.3. Természetes szaporodás, fogyás	214
2.1.3. Vándorlás (<i>Dövényi Zoltán</i>)	217
2.2. A népesség összetétele	229
2.2.1. Nem és életkor (<i>Kocsis Károly</i>)	229
2.2.1.1. Nem szerinti összetétel	229
2.2.1.2. Életkor szerinti összetétel	230
2.2.2. Nemzetiség, nyelv (<i>Kocsis Károly – Tátrai Patrik</i>)	233
2.2.3. Vallás (<i>Kocsis Károly – Tátrai Patrik</i>)	239
2.2.4. Iskolázottság (<i>Dövényi Zoltán</i>)	243
2.2.5. Foglalkozás (<i>Dövényi Zoltán</i>)	248
2.3. Települések (<i>Molnár József – Papp Géza</i>)	254
2.3.1. A településhálózat fejlődése	254
2.3.2. Városálózat	265
2.3.3. Szuburbanizáció, agglomerációk	277
2.3.4. A falusi népesség	281

3. A KÁRPÁT-MEDENCE GAZDASÁGA

3.1. A gazdaság fejlődésének általános tendenciái (<i>Fodor Gyula – Molnár Ernő</i>)	290
3.2. Magyarország gazdaságföldrajza	294
3.2.1. Bevezetés: történeti áttekintés, gazdasági folyamatok és változások Magyarországon a rendszerváltozás után (<i>Dávid Lóránt Dénes</i>)	294
3.2.2. A mezőgazdaság általános gazdasági jellemzése (<i>Dávid Lóránt Dénes – Marsелеk Sándor</i>)	297
3.2.2.1. Történeti áttekintés	297
3.2.2.2. Az agrártermelés helyzete	299
3.2.2.3. A (magyarországi) mezőgazdaság szerkezete	301
3.2.2.4. A magyarországi mezőgazdaság földrajza	305
3.2.2.5. A magyarországi mezőgazdaság jövőképe	313
3.2.3. Ipar és építőipar Magyarországon (<i>Molnár Ernő</i>)	315
3.2.3.1. A magyar ipar történelmi távlatokban	315
3.2.3.2. A magyarországi ipar szerkezete	318
3.2.3.3. A magyarországi ipar térbelisége	323
3.2.4. Szolgáltatások földrajza – terciér és kvaterner szektorok köréből, különös tekintettel a gazdasági szolgáltatásokra (<i>Dávid Lóránt Dénes</i>)	330
3.2.4.1. A (magyarországi) szolgáltatási szektor átalakulásának keretfeltételei	330
3.2.4.2. A (magyarországi) szolgáltatási szektor szerkezete	334
3.2.4.3. Közlekedés	335
3.2.4.4. Kereskedelem: nagykereskedelem-kiskereskedelem	343
3.2.4.5. Pénzügyi szolgáltatások	344
3.2.4.6. A negyedik (kvaterner) szektor	345
3.2.5. Magyarország turizmusföldrajza (<i>Dávid Lóránt Dénes – Horvát Dániel – Remenyik Bulcsú</i>)	347
3.2.5.1. Magyarország turizmusának főbb statisztikai adatai	347
3.2.5.2. A pandémia hatása Magyarországon a turizmusra 2020-ban	351
3.2.5.3. Magyarország turisztikai desztinációi, térségei	355
3.2.5.4. Magyarország turisztikai termékei	358
3.2.5.5. Magyarország turizmusának jövőképe	360
3.3. A szlovák gazdaság (<i>Fodor Gyula</i>)	363
3.3.1. Történeti és gazdaságtörténeti áttekintés	363
3.3.2. A mezőgazdaság jellemzői	364
3.3.3. Szlovákia ipara	366
3.3.4. Az ország közlekedési infrastruktúrája és szolgáltató szektora	367
3.3.5. Régiók és városok	369
3.3.6. Szlovákia turizmusa (<i>Berghauer Sándor</i>)	372
3.4. Kárpátalja gazdasága (<i>Fodor Gyula</i>)	373

3.4.1. Történeti áttekintés	373
3.4.2. Mezőgazdaság	374
3.4.3. Az ipar sajátosságai Kárpátalján	375
3.4.4. Közlekedés és szolgáltatások	380
3.4.5. Kárpátalja turizmusa (<i>Berghauer Sándor</i>)	381
3.5. Erdély gazdasági viszonyai (<i>Fodor Gyula</i>)	384
3.5.1. Történeti és gazdaságtörténeti áttekintés	384
3.5.2. A jelenlegi gazdaság általános jellemzése. A mezőgazdaság	385
3.5.3. Erdély ipara	387
3.5.4. Közlekedés és szolgáltatások	389
3.5.5. Regionális áttekintés és gazdasági központok	391
3.5.6. Erdély turizmusa (<i>Berghauer Sándor</i>)	393
3.6. A Vajdaság gazdasága (<i>Fodor Gyula</i>)	395
3.6.1. Történeti áttekintés	395
3.6.2. Mezőgazdaság a Vajdaságban	396
3.6.3. A vajdasági ipar jellemzői	398
3.6.4. A szolgáltató szektor	399
3.6.5. A Vajdaság turizmusa (<i>Berghauer Sándor</i>)	400
3.7. Pannon-Horvátország gazdasága (<i>Fodor Gyula</i>)	401
3.7.1. Történeti áttekintés	401
3.7.2. Pannon-Horvátország mezőgazdasága	402
3.7.3. Az ipar sajátosságai	403
3.7.4. Szolgáltatások Pannon-Horvátország területén	403
3.7.5. Pannon-Horvátország turizmusa (<i>Berghauer Sándor</i>)	404
3.8. A Muravidék gazdasági viszonyai (<i>Fodor Gyula</i>)	406
3.8.1. Általános tudnivalók	406
3.8.2. A Muravidék mezőgazdasága és ipara	406
3.8.3. Közlekedés és szolgáltatások a Muravidék területén	407
3.8.4. A Muravidék turizmusa (<i>Berghauer Sándor</i>)	407
3.9. Az Órvidék gazdasága (<i>Fodor Gyula</i>)	409
3.9.1. Általános tudnivalók	409
3.9.2. Mezőgazdaság és ipar az Órvidéken	409
3.9.3. A szolgáltató szektor jellemzői	410
3.9.4. Az Órvidék turizmusa (<i>Berghauer Sándor</i>)	410
MELLÉKLET: A Kárpát-medence régióinak gazdasági szempontból fontos települései	414

4. A KÁRPÁT-MEDENCE NÉPRAJZI SAJÁTOSÁGAI

4.1. A Kárpát-medence – a hazát kereső népek kohója (<i>Kész Barnabás – Kész Margit</i>)	422
4.1.1. Nemzetiségek a történelmi Magyarország területén	422

4.1.2. Etnikumok (kisebbségek)	423
4.1.2.1. Cigányok (romák)	424
4.1.2.2. A zsidóság	424
4.1.2.3. Kunok és jászok	425
4.2. Néprajzi csoportok, tájak, szigetek (Magyarország határain belül és túl)	
<i>(Kész Barnabás – Kész Margit)</i>	427
4.2.1. Alföld (Nagyalföld)	429
4.2.1.1. Hortobágy	429
4.2.1.2. Hajdúság	429
4.2.1.3. Nagykunság, Kiskunság (és Bugacpuszta)	429
4.2.1.4. Jászság	430
4.2.1.5. Kalocsa és környéke	431
4.2.1.6. Az alföldi városok világa	431
4.2.1.7. Kelet-Magyarország tájai	432
4.2.2. Dunántúl	436
4.2.2.1. Kisalföld: Hanság, Rábaköz, Szigetköz	437
4.2.2.2. Göcsej, Hetés és Órség	437
4.2.2.3. Somogyország, Ormánság és Dráva-szög	438
4.2.2.4. Sárköz és Mezőföld	438
4.2.2.5. Balaton-felvidék és Bakony	439
4.2.3. Felföld (Felvidék)	442
4.2.3.1. A palócok	443
4.2.3.2. A matyók	444
4.2.3.3. Zoboralja	444
4.2.3.4. Mátyusföld	444
4.2.3.5. Csallóköz	444
4.2.3.6. Felvidéki nevezetességek	445
4.2.4. Erdély	448
4.2.4.1. Partium	448
4.2.4.2. A szűkebb értelemben vett Erdély	450
4.2.4.3. Kalotaszeg	451
4.2.4.4. Mezőség	454
4.2.4.5. Torockó	454
4.2.4.6. Székelyföld	455
4.2.4.7. A csángók	459
4.2.5. Kárpátalja	460
4.2.5.1. Az Ungi-Tiszhát	462
4.2.5.2. Nagydobrony egyedisége	464
4.2.5.3. Munkács környéke	465
4.2.5.4. A Beregi-Tiszhát	466
4.2.5.5. A Szernye-mocsár, Tóhát térsége	468
4.2.5.6. Az Ugocsai-Tiszhát	470
4.2.5.7. Egy falunyi Szatmár – Nagypalád	474

4.2.5.8. A Tisza-völgy (Felső-Tisza-vidék)	475
4.2.5.9. Aknaszlatina – a sóra épült település	477
4.2.5.10. Gens fidelissima – ruszinok és ukránok	478
4.2.6. Délvidék	482
4.2.6.1. Bácska	482
4.2.6.2. Bánság (Bánát)	486
4.2.6.3. Szlavónia	485
4.2.7. Burgenland (Őrvidék)	486
4.3. Nyelvi hasonlóság és nyelvi változatosság a Kárpát-medencében (<i>Cserniczkó István</i>)	490

2.2. A népesség összetétele

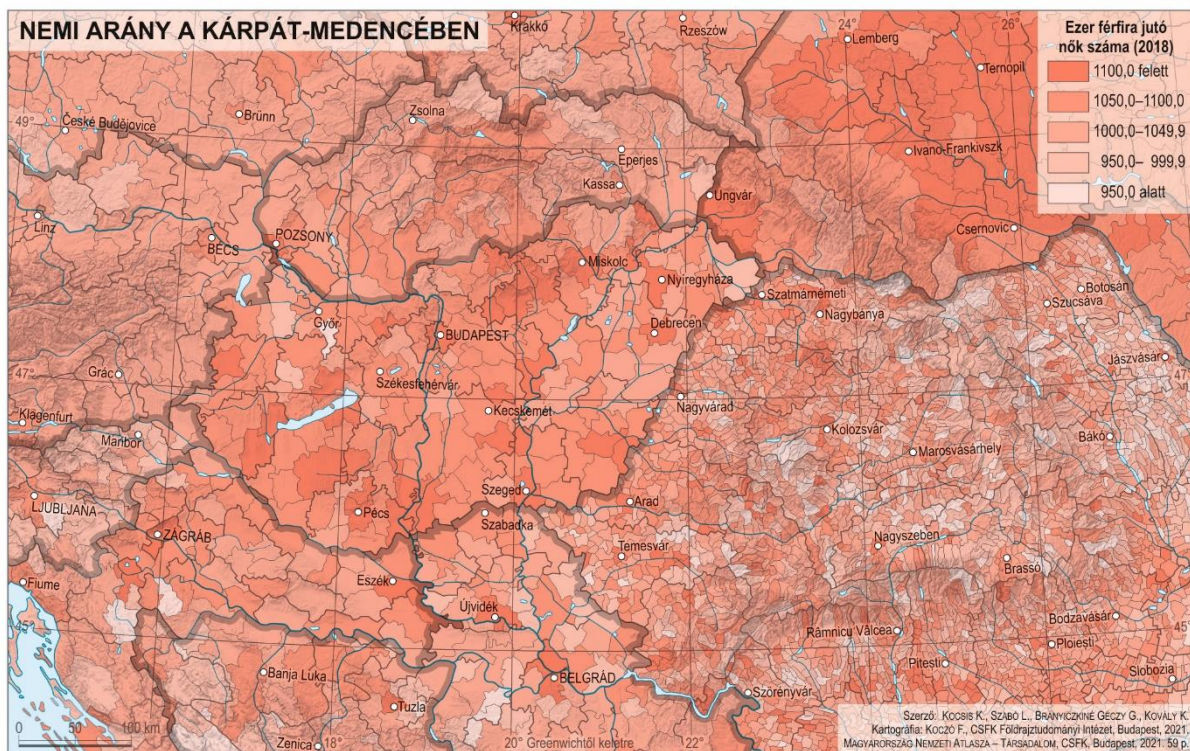
2.2.1. Nem és életkor

Kocsis Károly

2.2.1.1. Nem szerinti összetétel

A Kárpát-medence hozzávetőleg az európai átlagnak megfelelő feminitási indexe²¹⁴ (2019-ben 1067nő/1000 férfi) jelentős térbeli eltéréseket takar (2.2.1.1.1. ábra). A nemi arány átlagát a magyarországi érték (1090) jelentősen, a pannon-horvát területek és Kárpátaljának (1081, illetve 1079) számottevően meghaladja. Szlovákia és a tágra értelmezett Erdély területén élő népesség esetében ez az index (1048) jelenleg olyan kedvező értéket mutat, amilyen a mai magyarországi területen lakókra csupán az 1930-as évek elején volt jellemző. A Kárpát-medence területén is megfigyelhető, hogy különösen magas a feminitási index értéke a jelentősebb városokban, melyekből az elmúlt két-három évtizedben, az ún. szuburbanizáció során nagy számban költöztek a szomszédos elővárosi térségekbe a férfitöbbséggel jellemezhető, fiatal, gyermekes családok. A vidéki térségekben ott figyelhetünk meg viszonylag kedvezőbb nemi arányt, sőt férfitöbbséget, ahol a helyi lakosság magas termékenységből eredő férfitöbbséget nem egyenlíti ki az inkább a férfiakat érintő elvándorlásból eredő nőtöbbség. Ilyen kedvező jelenség vehető még észre a Kárpát-medence északkeleti hegyvidéki karéján: Szlovákiában északon (Árva, Szepes, Sáros), Erdélyben a Keleti-Kárpátokban (Beszterce-Naszód, Székelyföld) és a cigányok által nagy arányban lakott területeken is. Ebben az északkeleti zónában található a hagyományosan magas termékenységi mutatókkal rendelkező Kárpátalja is, de ott a természetes férfitöbbséget – hasonlóan Ukrajna nyugati területeihez – a túlnyomórészt férfiak tömegeit magával ragadó kivándorlás változtatja nagyarányú nőtöbbséggé.

²¹⁴ Az ezer férfira jutó nők száma.

2.2.1.1.1. ábra. Nemi arány a Kárpát-medencében

2.2.1.2. Életkor szerinti összetétel

A termékenység csökkenése és a várható életkor kitolódása miatt világszerte megfigyelhető a népesség – különböző mértékű – elöregedése. A Kárpát-medencében az elöregedés üteme 1910 és 2018 között hasonló volt az európaiéhoz: a gyermekek aránya 1910-ben 35,5%, 2018-ban 15,0%, az idősek aránya 1910-ben 5,0%, 2018-ban 17,5%. Az 1910 és 2018 közötti időszakban a gyermekek eltartási arányszáma²¹⁵ 59,9-ről 22,3-ra zuhant, míg az időseké 8,5-ről 25,9-re nőtt. Ennek megfelelően az öregedési index²¹⁶ értékének rendkívüli növekedése (14,2-ről 116-ra) jól összegezte a térség népességének korszerkezetében az elmúlt több mint egy évszázad során lezajlott változásokat.

A Kárpát-medence egyes országai, régiói között számottevő különbség figyelhető meg az elöregedés mértékét tekintve. A gyermekkorúak aránya legmagasabb, az időskorúaké pedig legalacsonyabb Kárpátalján (20%, illetve 11,8%) és Szlovákiában (15,7%, illetve 16%).

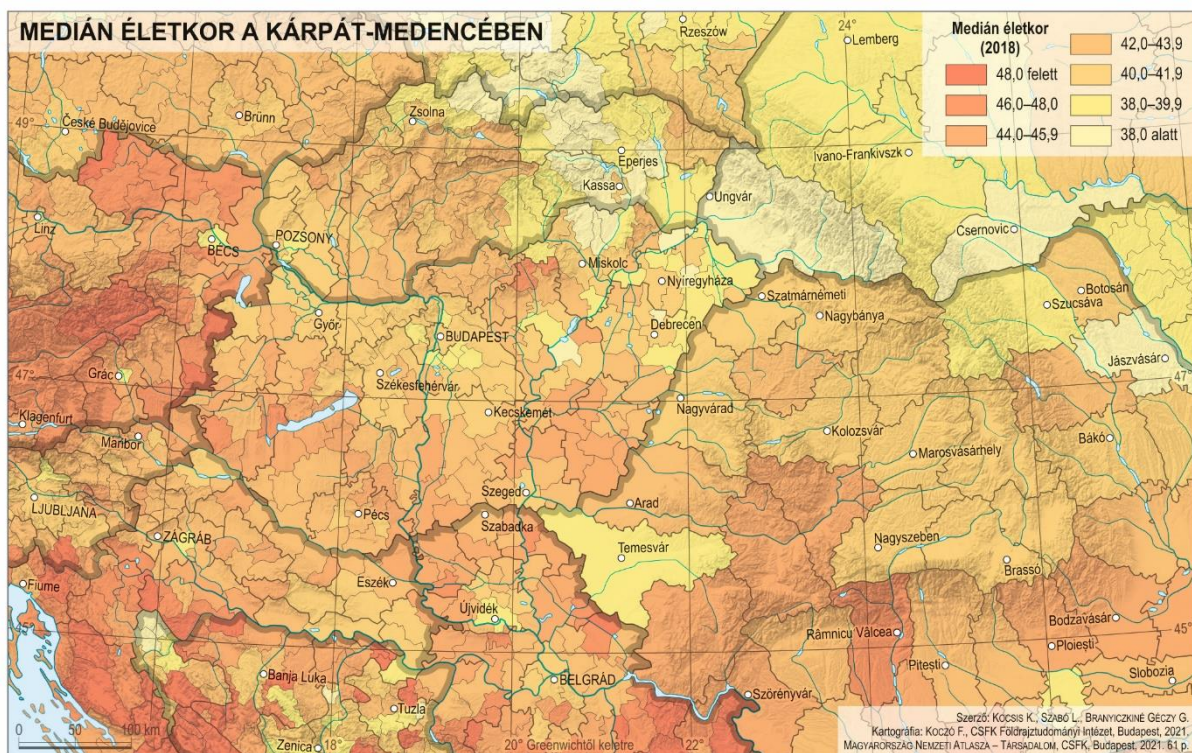
²¹⁵ Az eltartási (korfüggőségi) arányszám a nem munkaképes (improduktív) korúaknak a munkaképes (produktív) korú népességhez viszonyított arányát mutatja. Minthogy a nem munkaképes korú népesség két összetevőből (gyermekekből és idősekből) áll, megkülönböztethetjük a gyermekkorú (0–14 éves) és időskorú (65+ éves) népesség eltartási arányszámát.

²¹⁶ Az öregedési index az időseknek (65 éves és idősebb népesség) a gyermekekhez (0–14 évesek) viszonyított arányát fejezi ki, és az elöregedés folyamatát méri.

Hozzájuk képest a Vajdaság, Magyarország és Pannon-Horvátország mutatói jóval kedvezőtlenebbek (14,4–14,8, illetve 19,2–19,7).

A népesség korösszetétele a *Kárpát-medencében* jellegzetes területi mintázatot mutat. A *gyermekkorúak aránya* és a nyers élveszületési arányszám nagyjából hasonló térbeli elrendeződésű. A tartósan magas termékenységgű, átlag feletti gyermekáldással rendelkező területeken természetesen magas a 0–14 éves népesség aránya és az ezzel járó anyagi teher. Ilyen területeket találunk történelmi örökségként a Kárpátok északi, északkeleti (Árvától Máramarosig húzódó), szlovák-, ruszin-, románlakta területein, a horvátországi Muraközben, Kelet-Szlavóniában, valamint a viszonylag szerényebb képzettségű, számottevő roma népesség által lakott vidékeken (pl. Kelet-Szlovákia, Északkelet-Magyarország, Közép-Tisza-vidék, Erdélyi-medence és Partium). A gyerekkorúak aránya hasonlóan magas az ún. szuburbanizációs kiköltözések eredményeként egyes nagyvárosok környékén is.

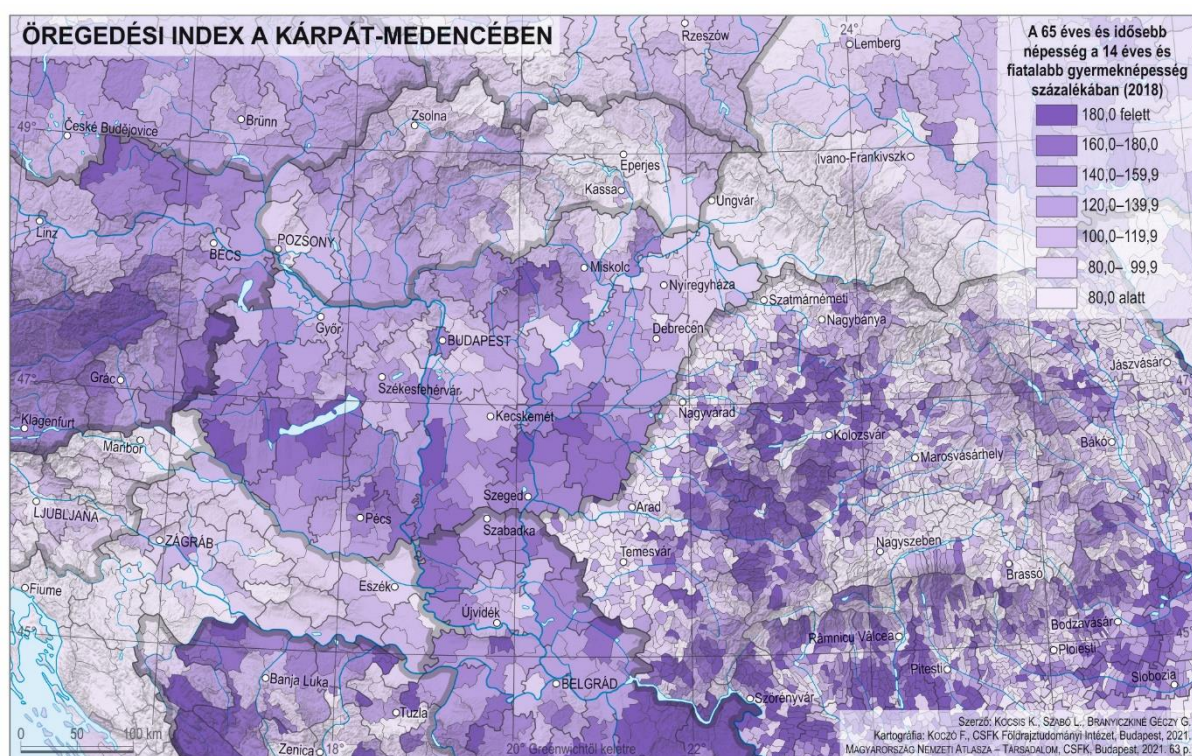
Az *idős (65 éves és idősebb) népesség aránya*, valamint a lakosságot két egyenlő részre osztó *medián életkor*²¹⁷ is szinte azonos területi képet mutat (2.2.1.2.1. ábra). E mutatók értéke különösen magas a fiatalok elvándorlása miatt kiváltképp sújtott belső perifériákon, határvidékeken (pl. Órvidék, Muravidék, Dinári-hegyvidék, Dunántúli-dombvidék, Palócföld, Körös–Maros köze, Dél- és Kelet-Bánság, Erdélyi-szigethegység, Szamoshat).

2.2.1.2.1. ábra. Medián életkor a Kárpát-medencében

²¹⁷ Az az életkor, amely a vizsgált népességet pontosan két egyenlő csoportra osztja.

Az *öregedési index* értékei jobbra ott a legalacsonyabbak, ahol a 0–14 éves korúak aránya és a születési arányszám a legmagasabb. Ilyen területeket találunk Szlovákia keleti felében (Árva, Szepes, Sáros, Abaúj, Dél-Gömör), Pozsony és Budapest agglomerációjában, Magyarország északkeleti periferiáin, a Közép-Tisza-vidéken, Dél-Erdélyben, a partiumi, bányásági nagyvárosok (pl. Temesvár, Arad, Nagyvárad, Szatmárnémeti) környékén, Beszterce-Naszód megye északi részén (2.2.1.2.2. ábra). A legnagyobb fokú előregedést ezen index magas értéke az idős népesség különösen nagy arányához hasonlóan Szlovákia egyes északnyugati, hegyvidéki részein, az ausztriai Őrvidéken, Budapesten, a Palócföldön, országunk dél-alföldi, periferikus fekvésű területein, továbbá a Dunántúl délnyugati felében jelzi.

2.2.1.2.2. ábra. Öregedési index a Kárpát-medencében

Irodalom

1. EUROPEAN UNION 2017: The 2018 Ageing Report. Underlying Assumptions & Projection Methodologies. European Economy Institutional Paper 065. 245 o.
2. KSH. 2016: Népmozgalom 2016. A népesség korösszetétele, eltartottsági ráták, öregedési index. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_aves/i_wnt002.html
3. Kulcsár L. – Obádovics Cs. 2016: Népességdinamika és társadalmi szerkezet. *Területi Statisztika* 56. 4. 390–414.

4. Monostori J. – Gresits G. 2018: Idősödés. In: Monostori J. – Óri P. – Spéder Zs. (szerk.): Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről. KSH NKI, Budapest. 121–145.

5. Obádovics Cs. 2018: A népesség szerkezete és jövője. In: Monostori J. – Óri P. – Spéder Zs. (szerk.): Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről. KSH NKI, Budapest. 271–294.

2.2.2. Nemzetiség, nyelv

Kocsis Károly – Tátrai Patrik

Az etnikum és a nyelv a népesség összetételének különösen fontos kulturális jellemzője, hiszen az etnikai kötődés olyan sajátosság, mely az egyénnek a családjához, rokonságához, nemzetségéhez, etnikai közösségéhez való természetes kapcsolódását jelenti. A különböző vándorlások, illetve geopolitikai változások következtében Földünkön alig találunk olyan országot, mely etnikai, nyelvi szempontból akár csak megközelítőleg is homogén lenne. Ennek ellenére Földünk államainak háromnegyede, a Kárpát-medencében pedig mindegyik ország nemzetállamként határozza meg magát. Európa országai közül csupán 12 mondhatja el magáról, hogy társadalma etnikai-nyelvi szempontból viszonylag egynemű, és az államalkotó nemzet aránya meghaladja a 90%-ot (pl. Albánia, Lengyelország, Portugália, Izland, Koszovó, Magyarország). Világszerte több mint 7 ezer élő nyelvet tartanak számon, melyek közül nyolc (magyar, román, szlovák, horvát, szerb, ukrán, német, cigány) beszélőinek aránya haladja meg az 1%-ot a Kárpát-medencében.

A Kárpát-medence – központi fekvése eredményeként – a finnugor, szláv és újlatin nyelvek találkozásának, keveredésének színhelye, ennek következtében népességét Európában csaknem egyedülálló etnikai–nyelvi sokszínűség jellemzi. A lakosság etnikai összetétele az elmúlt évezredben a természeti, gazdasági-társadalmi környezettel szoros összefüggésben a történelmi sorsfordulók nyomán többször is gyökeresen átalakult.

Magyarország, mely 1918-ig Európa egyik legtarkább etnikai-vallási összetételű országa volt, az 1920-as trianoni békediktátum értelmében területének 71,4%-át, magyar népességének 33%-át elveszítve, a kontinens nyelvileg-etnikailag egyik leghomogénebb államává vált. 1918 őszétől 1924-ig az elcsatolt területekről (felerészben Erdélyből) 426 ezer magyar menekült Magyarország maradék területére, főként Budapestre és környékére. A szomszéd államok által elfoglalt területeken a korábban többnyire (nyelvében) elmagyarosodott izraelita vallásúakat és cigányokat az újonnan bevezetett nemzetiségi statisztikákban már önálló kategóriába sorolták. Ezzel az 1910-es magyar anyanyelvi

К-22

Географія Карпатського басейну: природа, суспільство, економіка, етнографія. Наукове видання (колективна монографія) / Редактори: Йосип Молнар, Гейзо Папп.

Автори: Єва Андрик, Лайош Балінт, Олександр Бергхауер, Андраш Вебер, Тімео Вінце, Шандор Генці, Іштван Годнодь, Даніел Горват, Лорант Денеш Давід, Ендре Добош, Золтан Довені, Барнабаш Кейс, Маргіт Кейс, Ержебет Когут, Степан Коложварі, Карой Кочіш, Жужанна Макаі, Шандор Маршалек, Ерно Молнар, Йосип Молнар, Федір Молнар, Стефан Молнар Д., Гейзо Папп, Булчу Ременік, Патрік Татраї, Дюло Фодор, Степан Черничко, Золтан Чома, Петер Чорба.

Терміни – Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, Будапешт–Берегове, 2022. – 504 с. (угорською мовою)

ISBN 978-615-81834-4-4

Монографія Географія Карпатського басейну вийшла в світ через десятиріччя після видання під такою ж самою назвою найбільш обширної на сьогодні в даній тематиці синтетичної роботи. Мета авторського колективу була не поглибити, деталізувати вищезгаданий аналіз, радше створення видання, яке меншим обсягом та менш фаховою термінологією може зацікавити більш широке коло читачів, а також стати частиною рекомендованої літератури регіональних географічних, краєзнавчих та країнознавчих дисциплін ЗВО.

УДК 911.2(4-11)

Наукове видання
**Географія Карпатського басейну:
природа, суспільство, економіка, етнографія**
Колективна монографія
2022 р.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту
ім. Ф.Ракоці ІІ (протокол № 5 від 28.06.2022).

Підготовлено кафедрою географії та туризму і Видавничим відділом
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Редакційна колегія:
Головний редактор: Йосип Молнар
Відповідальний редактор: Гейзо Папп

Рецензенти:
Тімеа Кіш, DSc (Сегедський університет, м. Сегед, Угорщина)
Янош Пензеш, PhD (Дебреценський університет, м. Дебрецен, Угорщина)

Технічне редагування та верстка: Гейзо Папп
Коректура: Едіна Шін
Дизайн обкладинки: Стефан Молнар Д.

Відповідальний за випуск: Олександр Добош

За зміст колективної монографії відповідальність несуть автори.

**Видання підготовлене за підтримки Фонду національної співпраці ЗАТ
«Благодійний фонд ім. Габора Бетлена»**

ISBN 978-615-81834-4-4

9 786158 183444